

Kokią strategiją Vakarai turėtų taikyti Rusijos atžvilgiu?

Vytautas Sirijos Gira, Rytų Europos studijų centras

Rugsėjo 15 d. Rytų Europos studijų centre (EESC) įvyko Lietuvos politologų, politikos apžvalgininkų ir LR Užsienio reikalų ministerijos pareigūnų susitikimas su žymiu Rusijos politologu Andrejumi Piontkovskiu. Susitikimo metu vyko diskusija tema „Kokią strategiją Vakarai turėtų taikyti Rusijos atžvilgiu“? Šiame tekste pateikiamos esminės diskusijos metu išsakytos mintys ir analitinės išvalgos.

Vakaruose vyrauja požiūris, jog pagrindinės problemos yra susijusios ne su Rusija, o su Artimaisiais ir Vidurio Rytai (JAV ir jos sąjungininkių išitraukimu į karinius konfliktus Irake, Afganistane, Irano branduolinės ambicijos, Izraelio ir Palestinos taikos procesas). Šiuo požiūriu linkusios vadovautis „senosios“ Europos šalys, tačiau jis visiškai skirtingas Vidurio ir Rytų Europos valstybėse. Čia Rusija kartu vertinama ir kaip pagrindinis iššūkis, ir kaip didžiulių bendradarbiavimo galimybių laukas. Kita vertus, nors ES turi nemažai instrumentų, kuriuos galėtų panaudoti Rusijos atžvilgiu, tačiau nėra aiškios, nuoseklios strategijos. Tai liudija ir ES-Rusijos santykių darbotvarkėje nuolat išskylantys energetinio saugumo, derybų dėl naujo Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimo, sutarties dėl laisvos prekybos erdvės (Rusijos narystės Pasaulio prekybos organizacijoje), Rytų partnerystės iniciatyvos bei istorinių tiesių interpretavimo klausimai.

Kodėl esant aukščiau minėtiems nesutarimams, Rusija privalo ištraukti į svarstymus, kokią strategiją jos atžvilgiu turi taikyti Vakarai? Pirmiausiai, todėl, kad Rusiją reikėtų vertinti kaip neatskiriamą Vakarų civilizacijos sąjungininkę, savitą šios civilizacijos dalį, kuriai kitų civilizacijų (Kinijos, Islamo) keliami iššūkiai yra bendri su Vakarų šalimis ir aktualiausi. Kitaip tariant, šie iššūkiai nukreipti ne į Rusiją, o per Rusiją ir į Vakarus. Nuo Rusijos imperatoriaus Petro I laikų galima buvo stebėti keliasdešimt Rusijos bandymų „suartėti“ su Vakarais (šie suartėjimai iš esmės nuolat pasikartodavo, keičiantis politinei konjunktūrai – Rusijos vadovams ir valdančiajam elitui), tačiau kiekvieną kartą šie „suartėjimo“ bandymai pasibaigdavo nesėkme. Kodėl taip atsitikdavo? Atsakymo galima ieškoti teiginyje, kad Rusija, kiekviena kartą „suartėdama“ su Vakarais, pirmiausia siekdavo materialios gerovės (Vakarų turimos technologinės pažangos, finansų ir kt.), neįvertindama šios materialios gerovės ideologinių „šaknų“. Tai patvirtina ir šiuolaikinę Rusiją valdančio elito pažiūrų skurdumas – dabartinis Rusijos elitas faktiškai nesivadovauja jokiais ideologinėmis nuostatomis, išskyrus vienintele Rusijos kaip „apgultos tvirtovės“ (kuria siekia sugriauti Vakarai) nuostata. Minėta nuostata ne tik leidžia Rusijos elitui per susipriešinimą su Vakarais legitimizuoti savo režimą Rusijos visuomenėje, tačiau ir kompensuoja tam tikrus nepilnavertiškumo kompleksus. Rusijos politinis elitas bijo ir valdžios persekiojimo, ir savo tautos (keliančios grėsmę politinio elito sukauptam turtui) „pykčio“. Todėl pagrindine Vakarų užduotimi turėtų būti Rusijos „susigrąžinimas“, leisiantis Rusijai ne tik neutralizuoti grėsmes Rusijos Tolimuosiuose Rytuose (Kinijos keliamą „šliaužiančios ekspansijos“ grėsmę), tačiau ir praktiškai įgyvendinti Rusijos konstitucines normas, kurios šiuo metu yra ignoruojamos.

Skirtingai nuo ankstesnių laikų, šiuo metu galima stebėti tam tikras naujas tendencijas Vakarų ir Rusijos santykiuose – šie santykiai grindžiami daugiasluoksne lobizavimo sistema. Šios daugiasluoksnės lobizavimo sistemos „viršūnę“ sudaro taip vadinama „Kissingerio-Primakovo“ darbo grupė, sudaryta iš aukštų buvusių JAV pareigūnų, kuriuos su Kremliumi sieja glaudūs interesai. Ši grupė veikia kaip neformalus kanalas, teikiantis rekomendacijas dvišalių JAV ir Rusijos santykių gilinimui. Į šią grupę įeina tokie JAV

užsienio ir vidaus politikos „grandai“ kaip Henry Kissingeris ir James A. Bakeris bei analitikai Thomas Grahamas ir Dimitrijus Simesas (buvęs neformalus JAV prezidento Ričardo Niksono patarėjas užsienio politikos klausimais ir dabartinis „Niksono centro“ prezidentas), žinomi kaip geriausi Rusijos specialistai, vieni iš JAV-Rusijos santykių „perkrovimo“ iniciatyvos autorių.

Žemesnę aukščiau minėtos daugiasluoksnės Vakarų ir Rusijos interesų lobizavimo sistemos grandį sudaro keliasdešimt vakariečių, užsiimančių palankios nuomonės apie Rusiją plėtojimu Vakarų visuomenėje. Iš esmės šie žmonės savo analitiniais straipsniais išreiškia prokremliškas pozicijas arba pritaria joms. Tokių prokremliškų pozicijų pavyzdžiais gali būti: 1) Rimčiausios problemos slypi ne Rusijoje, o kituose pasaulio regionuose (kaip antai jau minėtuose Artimuosiuose ir Vidurio Rytuose); 2) Rusija bendradarbiaudama su Vakarais gali padėti išspręsti šias problemas; 3) Vakarų atlygis Rusijai už siūlomą pagalbą turi būti sutikimas/nesipriešinimas Rusijos plėtojama „įtakos sferų/įtakos zonų“ koncepcijai, numatančiai išskirtines Rusijos teises ir įtaką posovietinėje erdvėje (buvusios SSRS teritorijoje). Pastaroji nuostata reiškia, kad Vakarų sutikimas su Rusijos „įtakos sferomis“ pirmiausiai turėtų apimti Vakarų atsisakymą integruoti Ukrainą ir Gruziją į euroatlantinės erdvę bei priimti Rusijos reikalavimus.

Kitas požiūris (be jau minėto Vakarų sutikimo su Rusijos „įtakos sferomis“), kuris propaguojamas daugiasluoksnėje lobizavimo sistemoje - Rusijos žmonės, žlugus SSRS, XX a. 10 dešimtmetyje patyrė didžiules nuoskaudas (angl. *grievances*), kurias turėtų kompensuoti Vakarai, sutikdami su Ukrainos „finliandizacija“ bei išmokėdami Rusijai 1 trln. JAV dolerių.

Kai kurių Vakarų ekspertų nuomone, nepaisant Vakarų siekio bendradarbiauti su Rusija, Rusija niekada nesuteiks jokios realios pagalbos Vakarams Irano ir Afganistano klausimais. Taip yra dėl specifinės Maskvos politikos šiais klausimais, siekiančios sukiršinti Izraelį su Iranu dėl kelių priežasčių: 1) JTO Rusija boikotuoja visas Vakarų sankcijas Iranui ir parduoda savo priešlėktuvinę/priešraketinę ginkluotę Iranui, tačiau jos netiekia, leisdama Izraeliui atverti „galimybių langą“ santykiuose su Rusija. Kitaip tariant, Rusija išplečia savo diplomatinio manevravimo lauką Artimuosiuose ir Viduriniuosiuose Rytuose; 2) Rusija supranta, kad potencialus karinis konfliktas tarp Izraelio ir Irano pirmiausiai paveiktų Vidurio ir Artimųjų Rytų regioninį stabilumą, būtų sutrikdytas stabilus naftos tiekimas pasaulinei rinkai, todėl labai pašoktų naftos kainos, o tai būtų naudinga Rusijai; 3) Rusijos atsisakymas suteikti Vakarams (pirmiausiai JAV) pagalbą Irano ir Afganistano klausimais verčia JAV daryti nuolaidas Rusijai dėl Ukrainos ir Gruzijos. JAV daro tokias nuolaidas, kurias galima bet kada nutraukti, be to, nors NVS erdvė ir yra vertinama kaip Rusijos interesų erdvė, daug NVS valstybių (Armėnija, Azerbaidžanas, Baltarusija, Kazachstanas, Uzbekistanas) priešinasi Rusijos interesų sklaidai ir stengiasi išlaikyti nepriklausomybę. Dabartinis JAV prezidentas Barackas Obama daro didelę klaidą savo užsienio politikos retorikoje, nuolat atsiprašinėdamas JAV oponuojančių valstybių (Irano ir kt.), taip siekdamas pagerinti santykius su šiomis valstybėmis. Rusijos atveju JAV administracijos bandymai „atsiprašyti“ paprasčiausiai nesuveiks dėl Rusijos valdančiojo elito nusikaltėliškos ir kriminalizuotos mąstymo logikos – toks bandymas „atsiprašyti“ gali būti paprasčiausiai suvoktas kaip oponento akivaizdžiai demonstruojamas silpnumas.

Tačiau reikėtų įvertinti ir tai, kad santykiuose su Vakarais bene jautriausia Rusijos valdančiojo elito vieta – turto ir aktyvų, sukaupto Vakaruose, klausimas (pavyzdžiui, Vladimiro Putino aplinkai priklausančio Genadijaus Timčenko valdoma ir Šveicarijoje registruota „Gunvor“ kompanija, per kurią Rusija eksportuoja 30 proc. visos savo naftos). Rusijos elito turto Vakaruose „iššaldymas“ gali būti vienas iš efektyvių Vakarų derybų su Rusija svirtų.

Sukaupto turto ir aktyvų Vakaruose klausimu galima išskirti dvi pagrindines Rusijos valdančiojo elito grupes - globo-kleptokratus ir nacional-kleptokratus. Globo-

kleptokratai jaudinasi dėl Vakarų opinijos Rusijos atžvilgiu, jų verslo interesai glaudžiai susiję su Vakarų valstybėmis. Nacional-kleptokratams būdingas įsitikinimas, kad Rusija gali imtis ryžtingų avantiūrų, neatsižvelgdama į Vakarus (pavyzdžiui, po Rusijos ir Gruzijos karo 2008 m. rugpjūtį tarp nacional-kleptokratų buvo populiarios idėjos analogiškai spręsti ir Krymo klausimą).

Viena pagrindinių dabartinės JAV administracijos dilemų Rusijos atžvilgiu – sutikti su Rusijos „įtakos sferomis“ posovietinėje erdvėje ar ne? Šiuo metu JAV administracija nesutinka su besąlygiška Rusijos įtakos posovietinėje erdvėje sklaida, tačiau Rusijai jau pavyko eliminuoti Ukrainos ir Gruzijos narystės NATO klausimą. Vakarams ir toliau rekomenduojama nesutikti su Rusijos „įtakos sferų“ ribomis, nes Vakarami už šį sutikimą mainais nieko iš Rusijos negaus Vidurio ir Artimųjų Rytų regionuose (Rusija paprasčiausiai siekia visai kitų tikslų šiuose regionuose), o NVS erdvės šalys ir taip pačios priešinas Rusijos įtakos sklaidai.

Reikėtų akcentuoti, kad po 2008 m. Rusijos ir Gruzijos karo Europos valstybės pradėjo realiau žiūrėti į Rusiją – Europoje palaipsniui nyksta požiūris į Vidurio ir Rytų Europos (VRE) valstybes kaip savitus kliuvinius ES ir Rusijos santykių plėtrai. Šiuo atžvilgiu itin svarbi Europos „senbuvų“ (Vokietijos, Prancūzijos) ir kitų Vakarų valstybių parama Ukrainai ir Gruzijai, kuriose vyko „oranžinė“ ir „rožinė“ revoliucijos. Rusijos elitas labai aršiai reaguoja į Ukrainos ir Gruzijos revoliucijų patirtį, nes supranta, kad šių valstybių sėkmės atveju nebeliks kliūčių panašių revoliucijų įvykimui Rusijoje. Skirtingai nuo Ukrainos ir Gruzijos, Baltijos valstybių „sėkmės istorija“ kelyje į NATO ir ES negali įtikinti nei Rusijos visuomenės nei elito, nes Baltijos šalys dar sovietmečiu SSRS viduje buvo vertinamos kaip išskirtinės ir „vakarietiškos“ – t.y., skyrėsi jų ir Rusijos mentalitetas. Ukrainos ir Gruzijos mentalitetas Rusijos visuomenei yra kur kas artimesnis nei Baltijos šalių, todėl bet kokie sėkmingi Ukrainos ir Gruzijos ekonominiai ir politiniai pokyčiai yra labai skausmingai priimami Rusijos elito tarpe.